

Ilegální kulturní časopis Vítr

JIŘÍ RAMBOUSEK

(*Úvodem.*) Na začátku roku 1944 začal v Jihlavě vycházet nový literární časopis. Vznikl ve městě, které ještě stále mělo německý ráz a v němž do usínání i probouzení zněly halekavé písně nacistického wehrmachtu, a byl to samozřejmě časopis ilegální, nepovolený úřady – dnes bychom řekli samizdatový. Jeho název Vítr vyvolá vzpomínku na verše Josefa Hory a náznakem charakterizuje i přírodní podmínky Vysočiny, ale především navozuje představu pohybu a změn, na které se na konci války netrpělivě čekalo. První číslo vyšlo v lednu 1944, tedy v době, kdy bylo až na zanedbatelné výjimky vydávání všech českých časopisů zabývajících se kulturou zakázáno¹ a kdy i kulturní rubriky denního tisku byly pro nedostatek papíru omezeny na minimum. Do konce roku 1944 vyšlo celkem osmnáct čísel, z roku 1945 jsem měl v rukou pouze číslo první (leden).² S koncem války přestal časopis vycházet, protože většina členů redakce odešla studovat na vysoké školy. Přes nepřízeň doby byl počet čísel válečného Větru vyšší, než jakého dosáhl jiný významný časopis mladých z našeho regionu, třebíčské Svítání, v němž v roce 1919 debutovali Vítězslav Nezval a Bedřich Fučík.

V roce 1949, po nastolení totalitní moci, byl Vítr na kratší dobu obnoven. V této době vyšla tři poslední čísla, která měla podobu strojopisného samizdatového almanachu. Redigoval je – stejně jako válečný Vítr – František Toman, ale z Prahy, kde tehdy i v dalších letech žil.³ Časopis však přesto má – zejména ve veršovaných příspěvcích – regionální "vysočinský" charakter. Přes malý počet exemplářů a omezenou dobu vycházení je tento pouťorový Vítr pro literárního historika velmi zajímavý, protože je jedním z mála dokladů toho, že se v mladé generaci dokázaly na přelomu čtyřicátých a padesátých let zformovat síly stavějící se na odpor stalinistickému glajchšaltování české literatury a umění.

(*Celková charakteristika válečných ročníků, tisk.*) Časopis Vítr se zrodil v partě studentů "totálně nasazených" v jihlavské továrně Polák a Hopp, tehdy i později známější jako Kotva a pracujících – jako všechny podniky toho druhu v protektorátu – na zbrojních zakázkách pro skomírající nacistickou říši. Mezi studentskými hilfsarbeitry jihlavské továrny bylo několik talentovaných mladých autorů, kteří toužili publikovat své práce a vzájemně konfrontovat výsledky svého uměleckého snažení.⁴ Tak vznikla myšlenka

vydávat ilegální kulturní časopis. Mladí autoři pracující v Kotvě – František Toman (1922 – 1984) z Třeště, Jihlavané Jaroslav Točík (1923) a jeho bratr Ladislav, Zdena Honsová (později provdaná Lišková, 1927 – 1994), dělník Ferdinand Matějík a někteří další – byli sice jádrem kolektivu přispěvatelů, ale okruh působnosti časopisu se brzy po jeho vzniku podstatně zvětšil. Přispívali do něho mladí z mnoha měst, městeček a vesnic Vysočiny a postupně se jeho vliv rozšířil i na adepty literatury z Brněnska, Zlína a Ostravy a také z Čech (až po Čáslav). Díky kontaktům Antonína Bartuška, který žil na konci války v Praze, začali posléze do Větru posílat své příspěvky i autoři z našeho největšího kulturního centra (Helena Eberová a v roce 1949 překlady i básně podepsané pseudonymem Jitřenka).

Výtvarné přílohy a obálky se tajně rozmnožovaly v technické kanceláři továrny, textová část byla zprvu množena pouze strojopisnými průklepy, později (od čísla 8 prvního ročníku, toto číslo – ale i některá pozdější – vyšlo ve dvojí podobě, jako strojopis i rozmnoženo cyklostylovaně) byl časopis rozmnožován z cyklostylových blan, a to nikoli v Jihlavě, ale v kanceláři Komercia, známé také jako Kancelář bezrukého Frantíka, v Brně na Kobližné ulici. Na první straně obálky byl zprvu rukou nebo strojem psaný text, později na ní bývala celostránková kresba, do níž byl zakomponován název časopisu a údaj o ročníku a čísle. Do přeložených obálek formátu A5 (na zbylých třech stranách byl text) byly vkládány cyklostylované nebo na stroji napsané strany.

Velmi schopným organizátorem výroby časopisu byl technický úředník a zároveň talentovaný autor (prozaik i básník) František Toman.⁵ Druhým redaktorem (vedle Toman) byl pozdější jihlavský středoškolský profesor (a také známý sportovec) Jaroslav Točík. F. Toman se – někdy i za přítomnosti dalších členů redakčního kolektivu, kteří mu pomáhali – zavřel po práci v rozmnožovací laboratoři, předstíral práci přes čas a vyráběl obálky a výtvarné přílohy časopisu. Rozmnožoval je způsobem, kterým se tehdy běžně množily technické výkresy: expozicí na ozalidový papír a vyvoláním v čpavkových parách. Protože jedním z vrátných Kotvy byl otec Ladislava a Jaroslava Točíkových, byli mladí autoři do jisté míry chráněni před nenadálými kontrolami zvenčí – pan Točík by je byl telefonicky včas varoval, aby předlohy i hotové obálky ukryli. Počet výtisků se pohyboval zpočátku okolo dvaceti, později, v době cyklostylování, jich bylo padesát i více. Jednotlivá čísla měla 8 – 16 stran (včetně obálek), tři poúnorová čísla mají celkem 82 stran strojopisu, z toho několik psaných průpisem rukou (práce L. Pospíchal).

Vítr měl po celou dobu vycházení dobrou úroveň, byl to opravdu literární časopis, nikoli obdoba školních periodik gymnaziálních studentů. Ne náhodou se řada přispěvatelů Větru po válce výrazně uplatnila v české kultuře a žurnalistice. Z těch, kdo se později stali obecně známými osobnostmi, publikovali ve Větru básník, překladatel z angličtiny a francouzštiny, historik umění a znalec literatury 19. století Antonín Bartušek (1921 – 1974),⁶ mezinárodně uznávaný třebíčský výtvarník, básník a překladatel Ladislav Novák (1925), brněnský folklorista a literární vědec, autor mnoha úspěšných knížek pro mládež Oldřich Sirovátka (1925 – 1992), ak. malíř Jiří John (1923 – 1972), brněnský prozaik Jiří Jobánek (1923), pozdější šéfredaktor Svobodného slova Jan Machoň a také básník z poválečné katolické družiny kolem časopisu Akord Miloš Václav Dočekal (1924), v době, kdy psal do Větru, student bohosloví, později (1973 – 1986) děkan třebíčský. V Akordu se objevila i jiná jména z okruhu Větru, např. Ladislav Novák, Václav Ara a Antonín Bartušek. Nenáročnou příležitostnou básní přispěl do Větru i známý

překladatel, herec a zpěvák Rudolf Pellar (1923) – soutěžil tehdy s J. Točíkem, kdo napíše lepší verše s předem určenými (pro oba autory stejnými) rýmovými dvojicemi. Obě "jarní vzpomínky", Točíkova i Pellarova, jsou v č. 2. Ve válečných číslech bylo také několik básní brněnského básníka Vladimíra Bařiny.

V záhlaví prvního čísla Větru z ledna 1944 bylo veršované moto, jehož autorem byl Bohumil Šeda z Urbanova, který do časopisu psal také články o divadle a později se stal profesionálním hercem.

*VÍTR vzešel z oranic
chvíle ukápla do světnic
lísteček
na cestě kamínek*
PLAMÍNEK
dál už nic.

V úvodníku tohoto prvního čísla připomíná František Toman Čapkovu causerii Jak se co dělá a uvažuje o tom, zda se podaří dát časopisu odpovídající úroveň. "Ale mluvte o tom," píše Toman, "jaký bude den, když si teprve protírá oči v přadéncích mlhy a nemá ani tolik jasu, aby z rosy nasázel po mezích drahokamy! Já jenom vím, že jsem všude potkával hochy s podivně nadšenýma očima, že chodily dopisy psané obratem pošty, kde se nikdo neptal na známky a placení vlastních výloh. A právě ta obětavost a mladý elán nám dá něco, po čem jsme všichni toužili ve svém nynějším osamocení a ve stisku denního života. Vítr nemá být nějakým regionálním časopisem. Víťame každého do našeho společenství. A až budou ty další stránky zpívat a zrát tím nejzlatějším obilím, pak budem znalecky drolit klasy mezi prsty a radovat se z tančících lánů. A proto hodně štěstí!" Oba citáty náplň válečného Větru dobře charakterizují. Těmto začínajícím autorům nešlo o politiku či světodějně ideje, ale o mladý, svěží pohled na svět a především o etické hodnoty, o mravní opravdovost. To je spojuje s převážnou většinou mladých básníků válečných let, včetně nejvýznamnějšího z nich – Jiřího Ortena. Dominanty jejich převážně lyrického vnímání světa tvořil vztah k rodnému kraji a vlasti, láska a prožitek přírody. Jejich učiteli byli především Jaroslav Seifert, Josef Hora a Karel Toman (méně už Halas, ukrývající na konci války před nacisty v nedalekých Petrovicích), ale působili na ně i jejich vrstevníci Jiří Orten, Kamil Bednář, Ivan Blatný, Josef Hiršal, Josef Kainar a teoretik Jindřich Chalupecký. M. V. Dočekal, jehož verše ohrožoval sklon k verbalismu, byl ovlivněn zejména Březinou a Zahradníčkem. Vzdáleně se ve Větru odrazila i druhá, civilistní poetika protektorátní mladé poezie, která se nejvýrazněji uplatnila v programu a tvorbě Skupiny 42. František Toman, pokoušející se zprvu o pravidelné melodické sloky, začal později psát volným veršem a snažil se hledat náměty ve všedním životě. Také Ferdinand Matějík, jehož práce mají většinou ráz začátečnických pokusů a nejeví stopy výraznějšího talentu, se ve svých verších inspiroval prostředím továrny a snaží se – snad už s náznakem autorova pozdějšího příklonu k marxismu a politické činnosti – zachytit kolektivní prožitek práce ve velkém závodě. Zajímavá je Matějíkova báseň Smutný piják z č. 12, pozoruhodná už tím, že je napsána slovensky.

Naše konstatování, že ve Větru z konce války převládá přírodní a milostná lyrika, znamená zároveň, že značná část produkce básnické družiny Větru je vcelku

konvenční, málo osobitá. Není sice nijak pozadu za úrovní současné české poezie, jak tomu bývá u netalentovaných grafomanů, často však pouze opakuje známé a vyzkoušené motivy a jejich gestaci. V tom se podobá tvorbě početné družiny válečných básnických debutantů, jejichž vstup do literatury usnadnila protektorátní konjunktura české knihy. Dnes jsou už jména většiny těchto autorů i tituly jejich knížek právem zapomenuty.

Ve Větru však nebyly pouze básně. Jeho redaktoři F. Toman a J. Točík tiskli v časopise i básně v próze, povídky, epigramy a satirické verše a také teoretické stati a literární, divadelní i filmové kritiky. Jako kritici se uplatnili zejména František Toman (referoval o Sirovátkově sbírce Zpíváno stranou a knize V. Němce Kola se točí), Ladislav Pospíchal⁷ a Jaroslav Točík, který recenzoval Thieleovu sbírku Ohlédnutí, Kroky na vodě Svatopluka Kadlece a Seifertův výbor z vlastní tvorby Jabloň ze strunami pavučin. Delší teoretické stati (M. V. Dočekal o nesmrtelnosti literárního díla, J. Koutecký ze Zlína o filozofii a B. Šeda o divadle) jsou spíše kompilace a stojí co do hodnoty za beletrií a poezií.

Někdy měla kritika i formu epigramu. Takto např. A. Bartušek přivítal v č. 1 II. ročníku prvotinu Jiřiny Haukové Přísluní:

Autorka se diví

*Uvila jsem kytku v novoluní,
touhou po slunci jsouc churava.
Ač jsem pokřtila ji na Přísluní,
bledničku z ní každý dostává.*

Od sedmého čísla mají všechny další sešity rubriku Za větrem – Kritická příloha časopisu Vítr, v níž byly otiskovány ohlasy otištěných prací. Většina kmenových příspěvatelů (zejména A. Bartušek, J. Točík, L. Pospíchal, J. Mynář a L. Novák) se stručně vyjadřovala k výtvarným i slovesným pracím z minulého nebo předminulého čísla, a to nejen pochvalně, ale často i ostře kriticky – upozorňovalo se např. na špatné rýmy, podléhání vlivu určitého autora, nevhodnou volbu slov a obrazů a jiné obsahové i formální nedostatky. Jen menší část kritických glos se omezila na konstatování, že ta či ona báseň je "dobrá", "nejlepší, jakou autor zatím napsal" atp., a pouze výjimečně lze autorům Větru vytknout sklon k přeceňování průměrných nebo slabých prací. Většinou se ve Větru pochvalami neplývalo. L. Novák si na úroveň některých básní postěžoval veršem – satirickou básničkou O zneužívání našeho časopisu (v č. 17, závěrečné P.S. neboli Usmíření necitujeme):

*Vítr fouká pofukuje
veršotepec básně kuje
falešné má všechny rýmy
škoda mluvit o metru
skončil opsal co teď s nimi?
Ty se hodí do Větru
který snese každou plevu
také krásu mého zpěvu*

Vzájemná kritika nebyla samozřejmě objevem redaktorů Větru, podobná tribuna názorů bývala i ve Studentském časopise, ale podstatné je, že se v rubrice Za větrem objevovaly cenné postřehy, které někdy přiměly kritizované autory k polemické reakci, takže docházelo k podnětným názorovým konfrontacím. Typický je výrok vyslovený jedním z přispěvatelů v kritické příloze k č. 10: "*Nestat se za žádnou cenu epigony, to budiž heslem nás z Vysočiny, kteří tvoříme!*" Světonázorová, ideová ani umělecká stanoviska členů družiny kolem časopisu nebyla jednotná - přispěvatele Větru spojovala především láska k literatuře a umění. Snad jen Miloš Václav Dočekal, jeden z nejpilnějších autorů Větru, byl to, čemu jsme si zvykli říkat "katolický" nebo "spirituální" básník. Poněkud méně vyhraněná byla náboženská orientace u A. Bartuška, Václava Ary a některých dalších přispěvatelů. Nápadněji se tato tendence uplatnila až ve Větru z roku 1949.

V časopise nebyly otevřené útoky na nacisty, nebyl to časopis ilegální skupiny jako pražský Předvoj, vzniklý přibližně ve stejné době, ale celkové protinacistické a vlastenecké zaměření je nepochybné. Je patrné už z Tomanova úvodního slova, ale i z publikovaných kritik⁸ a z podobizen českých autorů zařazených buď na obálky, nebo jako výtvarná příloha. Autor těchto portrétů Jiří John si vybíral především osobnosti, u nichž nemohlo být pochyb o jejich protifašistickém postoji (S. K. Neumann, Jiří Mahen). Některé básně z Větru lze přiřadit k jinotajným dílům významných českých autorů, kteří vzdor nacistické cenzuře dokázali dát najevo nenávist k okupantům a svůj vztah k zápasu národa o přežití. Typická je v tomto směru báseň Antonína Bartuška Vítr – její titul se jistě ne náhodnou shoduje s názvem časopisu. Na básni je patrné, že se Bartušek učil expresivitě a drsné konkrétnosti u velkých barokních básníků – za války byl oblíbenou četbou Saudkův výbor Růže ran. Báseň byla doplněna poznámkou "*Z chystané sbírky Sudba*" a dedikována "*Všem kolegům na milé Vysočině – Praha 1944*":

*Nám do snů vítr vál,
v němž úzkost nesmírná se chvěla.
Nám, chlapcům ještě, bolest přichystá,
podivnou bolest duše, víc než těla.*

*Šla jara bez krve
a byla na smrt bledá.
Šly prázdné podzimy,
v nichž jabloň plod svůj, běda!,
v plen dává drsným ze severu vichrům.*

*Nám do snů, chlapcům ještě,
vychrtlý vítr pouští vál
a rty nám žízni spaloval,
mdlé vírou v láskyplné deště.*

*A byl to vítr morový,
jenž nebožtíkům čechral vlasy.
A matkám nosil zvěsti Jobovy.
A děvka smrt v něm lože ustlala si,
když život zešílel v úzkosti z mrtvé krásy.*

*My chtěli se kdysi k větru přitisknout
a v sladký déšť se zahalit,
se všemi ptáky sledovat oblaků bílých pout'
My chtěli jasným hlasem bouře být,
však vítr vzal nám dech.
Ted' s bázní na ústech
slyšíme v bouři náhle rozpoutané,
jak země v lidském mrazu sténá.
Nebesa dětských her jsou na klíč uzamčená
a jenom vítr vane...*

Ve sbírce *Sudba*, která vyšla až v roce 1947,⁹ však tato báseň není a není ani ve sbírce *Fragmenty* (viz pozn. č. 4).

(*Výtvarníci časopisu.*) V prvních třech číslech se výtvarná výzdoba omezuje na několik naivních amatérských kresbiček, ale už od č. 5 se na obálkách a v přílohách objevují práce Jiřího Johna z Třemošnice, který se stal kmenovým výtvarníkem *Větru* a později také jedním z předních českých výtvarníků poválečné doby, oceňovaným zejména v svobodnějších šedesátých letech. V roce 1968 získal za své práce státní cenu. S trochou nadsázky lze říci, že kdyby Vítr nezanechal jinou stopu než tu, že to byl první časopis, do něhož John kreslil (byly to zejména krajiny z Vysočiny a Železných hor, ale i portréty umělců a figurální motivy), bylo by to samo o sobě dost. Už ve *Větru* č. 2 se píše, že John se chystá ilustrovat *Měsíce* Karla Tomana – Tomanovi zůstal pak John jako ilustrátor věrný po celý život.

Překvapivé je, že krok s Johnem drží i druhý výtvarník *Větru*, jihlavský maturant a pozdější profesor průmyslové školy Bohuslav Smetana (ve *Větru* od č. 4), jehož zdařilá náznaková kresba srpnového pole s panáky obilí a siluetou jihlavských věží v pozadí na obálce č. 10 nebo dívčí hlava na obálce č. 6 působí ve světlotiskové reprodukci díky zbarvení ozalidového papíru do růžova či béžova (jindy také do šeda či fialova) velmi osobitě. Ve *Větru* se mihne (ve výzvě, aby se na jeho adrese přihlásili mladí lidé, kteří mají zájem založit kruh výtvarníků kolem *Větru*) i jméno talentovaného mladého malíře a hudebníka Miloše Vozáby z Třeště,¹⁰ který byl o pár měsíců později spolu se svým bratrem a otcem zavražděn nacisty v době květnového povstání. Třetím autorem obálek *Větru* byl František Matějka z Chotěboře, jehož práce (obálková kresba z č. 13) rovněž mají profesionální úroveň. Pro ročník 1945 byla plánována jednotná obálka s kresbou Jiřího Johna, vyšlo však, pokud vím, jen č. 1 (na obálce byl zimní motiv B. Smetany, šlo však o obálku chystanou pro č. 19 – devatenáctka byla razítkem změněna na jedničku). Do některých čísel byly – jak jsme se už zmínili – vkládány výtvarné přílohy, rozmnožené rovněž na ozalidovém papíře (vesměs práce J. Johna). Příloha k prvnímu číslu 2. ročníku, krajina J. Johna, připomínající práce Jana Zrzavého, je označena jako "Vložka k *Větru* č. 19".

(*Vítr po únoru 1948.*) Mnohem političtější než válečné ročníky jsou tři obsažná čísla vydaná v roce 1949 – téměř na každé stránce se autoři prózou nebo veršem obracují proti novému režimu. Příspěvatelé si tehdy asi ještě neuvědomili, že perzekuce nových

držitelů moci by mohla nabýt stejně drastických forem jako ta nacistická. Zčásti byli ovšem chráněni tím, že jejich časopis vycházel v malém počtu výtisků (na průklepovém papíře) a byl rozšiřován pouze mezi přáteli jako interní korespondence. Fakt, že mladí na Vysočině vydávali v této době časopis názorově i uměleckým programem diametrálně odlišný od toho, co se tehdy v literatuře "nosilo", je natolik významný, že obsahu poetických čísel věnujeme nejobširnější kapitolu naší stati. Poúnorová čísla Větru sice také obsahují přírodní a milostnou lyriku a vzpomínky na černá válečná léta (např. báseň Františka Tomana Dělník v Říši, věnovanou příteli, který zahynul za náletů v Německu, nebo Točíkův Dopis popraveného), ale jejich obsahové těžiště je jinde: převládá cílevědomé úsilí kriticky se vyrovnat s nastupující totalitou. I citáty, jež jednotlivá čísla provázejí, jsou voleny tak, aby podpořily demokratické smýšlení – autory citátů jsou mj. T. G. Masaryk, papež Pius XI., E. Beneš a F. D. Roosevelt. Kritika režimu je většinou provázena poukazem na národní tradice a víru v boha. Vysočinu, její přírodu a venkov, autoři většinou chápou jako záchranný kruh, jehož se lze zachytit ve chvíli, kdy svět, sotva se vzpamatovavší z nejhroznější války dějin, znovu tone v přívalu nenávisti, intolerance a pronásledování lidí s odlišnými názory.

Okruh autorů se poněkud zúžil, v poúnorovém Větru už nejsou příspěvky L. Nováka, M. V. Dočekala, L. Točíka, J. Hose, O. Sirovátky, B. Šedy, J. Mynáře a Z. Honsové, která tehdy studovala na filozofické fakultě a Institutu tělesné výchovy UK v Praze, ale jádro zůstalo: František Toman, Antonín Bartušek, Ladislav Pospíchal, Jaroslav Točík. Nově se objevuje pseudonym Jitřenka, skrývající pražskou autorku, která píše celkem nevýrazné básně, ale zdařile se uplatňuje na poli překladu, nový je také pseudonym Bernard, jímž jsou podepsány některé nejvýznamnější básnické, ale i prozaické příspěvky. Jako překladatel se nově profiluje J. Točík, končící v té době studia francouzštiny a češtiny na pražské filozofické fakultě (zdařilé překlady ze Sully Prudhomme, Paula Verlaina a Julese Telliera). V jednom ze tří poválečných čísel je i notová příloha, drobná skladba Pavla Čotka Píseň o větru¹¹ – slova k ní složil L. Pospíchal. Zachována zůstala kritická příloha Za větrem, která je dokonce rozsáhlejší než za války a poskytuje dostatek prostoru pro diskusi o otázkách světového názoru i pro hodnocení otištěných příspěvků. Celkem lze říci, že Vír 1949 má vyšší úroveň než ročník z roku 1944. Je to logické – všichni autoři byli o pět let starší a lidsky i umělecky vyrostli.

Stejně jako před pěti lety tvoří autoři skupinu, v níž se uplatňují různé ideové i umělecké postoje. Nejnápadnější je stanovisko typické po válce také pro nemarxistické básnické skupiny, jako byla melantrišská Ohnice a mladí katolíci (Vladimír Vokolek, Ivan Slavík aj.), totiž snaha spojit socialismus s křesťanstvím. Svědčí o tom hned úvodní báseň Františka Tomana v prvním poválečném čísle. Je datována "Únor 1949" a autor v ní vědomě opakuje rýmovou dvojici Krista – socialista z Wolkrova Svatého Kopečku. Báseň má název Bubeník:

*Já vím,
vy všichni máte ženy...
A je to těžké odcházení,
však nocí plíživou už blesklo
opojně bílé dnění.
Dnění!*

Do bubnu buším...

Socialista,

věřící ve vlast, lidi, celý svět,

věřící v Ježíše Krista

věřící ve starou hrušeň, peň pevný u našeho domu,

věřící v hřbitovy ukryté do záhonů,

věřící v továrny, chrámy, hučení aeroplánů...

Do bubnu buším, slabý bubeník,

tam kdesi v řadě vojsk.

Už vyrazíme k ránu!

Dva neaktivnější přispěvatelé Větru z roku 1949 se o svém vztahu k náboženství vyjádřili v listárně posledního (třetího) čísla také úvahovou formou. Ladislav Pospíchal píše: "Jsem taky antiklerikál a žádný lidovec. Strana to byla stará a zpráchnivělá – jen proto mohla ze sebe vydat tento exemplář: Plojhara. Ale zbožnost v kravíně, jak psal TGM, to jsem já." A František Toman dodává: "Pečlivě sleduji překvapující vývoj Větru a hlavně jeho ideovou linii. Nestačí jenom negace dnešního materialismu, nutno postavit něco nového, dokonale propracovat a při vhodné příležitosti s tím vyjít ven. Podle mého názoru by to něco mělo být přehodnoceným poměrem k Bohu, jehož jsme všichni děti. To by nás přivedlo k demokracii, láska k bližnímu by nás dostala znovu k socialismu, ovšem jinému, než je ten takzvaný socialismus dnešní. Svět zřejmě spěje, i když potácivě, přes extrémy, k hmotnému vyrovnání lidí, pokud to dovolí přirozená nerovnost. Technický pokrok usnadní jedním lidem životní starosti natolik, že se budou moci více zabývat duší, přibližovat se tak více a více k Bohu už zde na zemi. Po smrti toto nekoněčné asymptotické přibližování pokračuje, dostává se plnějšiho poznání Boha, nikoliv však plného. Musíme jednou vyjít do světa s novou láskou, zasadit ji do dnešního zmatku. Lásku ke všem lidem, k vlasti, k práci. Ne lásku pasivní, jejíž nositel se nechává utloukat, ale lásku silnou jako jasný pramen, neškemrající, moderní a řešící praktické dnešní problémy. Toto nám dnes církev nedává. Vleče za sebou nepřehledný chvost tradice, přežitků a zvyklostí, je příliš formalistická a příliš pohodlná, než aby vyšla ze svých far, a jestliže se o to snaží, nemá dost síly, aby se vžila do problémů dnešních drobných lidí. Ona jen povšechně káže, zachovává si odstup, nechápe, jak je Bůh moderní, když zná logaritmické pravítko, hutě, zedníkovu maltu z cementu a pneumatickou nýtovačku na profilové železo."

František Toman byl na jaře 1949 při prověrkách vyloučen ze studia na Českém vysokém učení technickém a tato trpká životní zkušenost se v poúnorovém Větru odrazila v řadě jeho prací prózou i veršem. Tak v básni Melancholie Toman píše:

Vypovězen z techniky

půl roku před dokončením

vrátil jsem se domů

nad řady svých knih

Seděl jsem mlčky

*Nad oknem měkce nekonečně poletoval sníh
a na shrbené hrušni
třásly se
šedivé chumáčky vrabčáků*

Ve Větru 1949 najdeme nejlepší Tomanovy básně, např. 1. máj 1946, Zambezi, Nedoručené psaní aj. Toman nyní usiluje o přiblížení poezie všednímu životu, a jde tedy stejnou cestou jako mnozí tehdejší mladí autoři, přijímající po válce podněty zejména z poezie anglické a americké.

*Dneska jsme stáli hodiny
na bytovém úřadě
v řadě*

*Mladá paní s tbc
dva studenti bez podnájmu
dělnice v náručí s dítětem...
(...)*

Prapory

F. Toman, který žil i po vyloučení z techniky v Praze, ačkoliv si tam připadal jako ztracený syn Vysočiny v "cizím betonovém městě" (Nedoručené psaní), tematizuje zážitky nuceného odchodu ze studií – jak jsme řekli – také ve svých prozaických pracích. Dojmy studenta, který neprojde u prověrek a prožívá nyní svůj první den v motorárně velkého průmyslového podniku, jsou námětem výborné krátké povídky Zvon svobody. "Tak vidíte, pane študente, ani kladivo neumíte popadnout do pazoury. Takhle bílý plášť a pravítko, to by se vám líbilo, co? Naparovat se nad našince, předpisovat, milostivě odpovídat na pozdrav. My vás známe, páni inženýři, my poznali vaši nafoukanost," říká Frantovi, hrdinovi povídky, jakýsi komunistický funkcionář. Když Frantu mladá dělnice vyzve, aby si šel zakouřit ("...však se do té práce stejně za dva dny dobře vpravíte"), končí Toman slovy: "Franta šel. A za ním zněl Big Ben, hlas svobody, ukazující rozumnou cestu, na které si všichni pracující lidé podají ruce."

Také v další próze s obdobným námětem, ale rozdílnou povahokresbou hrdiny (povídka má název Noc) je hrdinou student Franta. (...) Pan dílovedoucí Čulík, to je velkej pán. Tak jim (dvěma studentům, kteří se hlásí o práci, jr) pravila dělnice, kterou potkali na dvoře mezi karosériemi. Nabídla se, že je zavede do jeho kanceláře, když viděla to smutné bloudění. (...) Zlé, vychytralé oči, silný krk, černá kštice vlasů. Bože, takový mladý člověk, myslel si Franta zmateně. A mluví, něco mluví. Franta odtrhl oči od nápisů, děvčete a okna a snaží se pozorně naslouchat. Mluví k nim. Telefonem mi už z kanclu meldovali, že jste vysokoškoláci. Byli jste! Hromově si odkašlal a oči se mu zabodly do dvou ranečků masa a levných šatů. Ústa se zkřivila posměškem. Že jste vyhození vysokoškoláci, kteří nevyhověli u studijní prověrky. Hesla na stěně se rozeřvala. Ústa ztvrdla. Povstal proti nim. Cizí člověk. Cizí lidé. (...) Jaká tady tryskala nenávist. Hrozná nenávist uměle štěpovaná. Frantu to děsilo. Nitro se mu plnilo tím pekelným přívalem, který odborně, zvráceně pěstovali. (...) Co jste dělali? Strojní inženýrství, pro-

sím. Fabriku jste už v životě viděli? Ano. Kdy? Dva roky za válečného totálního nasazení.

Pan Čulík nepochopil. Neslyšel to děsné srovnání. Neuvědomil si, že ti dva študáci vidí v jeho odznaku na prsou jiný, a přece stejný, na který se dívali celá léta se zařatými pěstmi, zatímco šediví rodiče doma sledovali v tisku seznam rozbitých měst po náletech, modlili se za bratra v Reichu a strýce v koncentračním táboře. Pan Čulík nepochopil. Obrátil se. Dejte je do dílen. Budou zámečnickit. Flákači. Franta se napřímil, jako by jej někdo uhodil bičem. Tady se ulejšvat nebudete! Tady budete makat! Vzpomněli si na probdělé noci nad rysy a na prostudované neděle. Mlčeli, když je mistr odváděl. (...) Nenávidím Čulíka, toho proklatého kariéristu, nenávidím mistry, ty ohebné sluhy, nenávidím dělníky, nenávidím továrny. Vyvraždil bych to, v čem jsem chtěl v radostné tvůrčí práci žít celý život po dokončení techniky, říkal si Franta zmateně. – Tovární vrata se uzavřela."

Za zmínku stojí i další Tomanovy povídky, Stará píseň (o nevěře ženy poctivého pražského dělníka), Pootevřená ústa (o tragických zážitcích z válečného nasazení v Německu), Nespolehlivost (opět o nasazení do Říše a prověrkách na vysokých školách) a zejména Mír. Hrdinka této krátké prózy pronáší na pražském náměstí vášnivou řeč proti imperialistům, plnou přesně odposlouchaných dobových frází ("Podle nesmrtelného génia lidstva, velikého Lenina, musí se nutně kapitalismus projevit v imperialismu. Mír...máme dnes dosti zbraní, abychom si mír třeba vybojovali!"). Řečnice však projev nedokončí. Je stížena záchvatem mrtvice, spěšně odvezena do nemocnice a "její poslední myšlenky" nepatří imperialistům a Leninovi, ale matce, rodnému kraji a vzpomínkám na cesty do školy. Povídka je prozaickou variantou syžetu Bezručovy balady o Bernardu Žárovi.

Významná (a snad první s tímto námětem v naší literatuře) je také povídka Ještěrka. Její hlavní postavou je kapitán Bauman, stíhací letec RAF, který sestřelil za války šest německých letadel, ale po únoru byl prohlášen za politicky nespolehlivého a propuštěn z armády. Pracuje nyní v továrně jako přeškolený dělník. Drží v ruce pneumatickou turbínu na utahování šroubů, vyrobenou ve Fordových závodech v USA, a při práci uvažuje o světě, který dává přednost rozvoji techniky před lidskostí a kulturou. Jeho černé myšlenky aspoň na chvíli rozptýlí dívka Terežka, rozvážející v hale součástky na akumulátorovém vozíku – ještěrce.

Toman je doma zejména ve světě továren a kovodílen, jeho krajan Ladislav Pospíchal je typický vesničan, který venkovskou skutečnost nelyrizuje, ale je jí cele a niterně prostoupen (viz i báseň Modlitba poutní 1949, komentující zklamání chudých vesničanů poté, co komunisté nesplnili své volební sliby). V konvolutu prvního poválečného čísla má pozdější středoškolský profesor Ladislav Pospíchal, kolega Jaroslava Točíka na pražské filozofické fakultě, vedle básní také rukou psanou satirickou povídku O myši. Je skoro neuvěřitelné, že tuto jasnozřivou prózičku napsal neznámý autor z Vysočiny v době, kdy oficiální česká literatura přetékala láskou k Sovětskému svazu a nadiktovaným optimismem.

Zápletka, připomínající svou kontaminací zvířecích motivů se satirickým zobrazením lidského světa některé prózy Kafkovy (ovšem bez Kafkovy stylové konciznosti a koncentrovanosti), se točí kolem dárku lstivého strýčka Josefa malé dcerce jeho bratra Antonína Ludmilce. Oním dárkem pro neteř je roztomilá malá myš a Josef, muž

s mocnými kníry, je samozřejmě průhlednou narážkou na našeho osvoboditele, generallissima Stalina.

Holčička pustí myš z klece a ta, hrdě se procházejíc po staré české domácnosti, postupně vyžere celý příbytek rodiny. Strýček Antonín, který o blahobytně vyhlížející, neustále tloustnoucí myš pečuje, je zvolen předsedou chovatelů drobných zvířat a stane se významným veřejným činitelem. Když jednou Antonín s rodinou přijede svého bratra navštívit, opatrný Josef nepustí tetu Anežku a malou Lídu vůbec ven, aby neviděly něco, co je třeba před zvědavými návštěvníky utajit. Antonína sice po své usedlosti prodobuje, ale ukáže mu jen to, co sám chce. Nepříliš bystrý Antonín Josefa ve všem napodobuje – vymění eternit za došky a zřizuje i na městském dvorku hnojiště, jaké viděl u Josefa. Myš vládne celé domácnosti, a poněvadž má *"i sklony umělecké"* a rozumí *"prý hudbě, malířství, všemu"*, sežere nakonec nejen to, co je k jídlu, ale i všechny moderní obrazy – nemá totiž ráda moderní umění.

Strýc Václav, další z členů rodiny, odjede raději do ciziny, protože se nechce dívat na to, jak rodina jeho bratra, které se daří hůř a hůř, svou myš přese všechno neustále vykrmuje a vychvaluje. Povídka končí optimisticky – Václav slibuje, že přiveze jed, který způsobí, že *"myš natáhne brka"* a vše bude zase v pořádku. Je to závěr trochu příliš idylický – Kafka by takto svou povídku neukončil – ale nápad i jeho dějové rozvedení je vynikající.

Pospíchalově próze Hlad po půdě lze leccos vytknout (láska, které rodiče zprvu nepřejí, je motiv ve vesnické próze už stokrát promrskaný), ale nelze popřít, že povídka přináší nezjednodušený obraz situace na venkově v době začínající kolektivizace, obraz spravedlivý vůči oběma stranám – bezzemkům, kteří by rádi zabrali statky a podporují KSČ, i pronásledovaným velkým sedlákům. Pravdivý je i postřeh, že synové těchto "kulaků" mnohdy pod vlivem války a květnového osvobození vstupovali – vedeni touhou po spravedlnosti – do KSČ a hlásili se k marxismu. V zárodečné podobě se tu už objevuje téma, které vstoupilo do české literatury o mnoho let později Topolovým Koncem masopustu. Ze srovnání s vesnickou prózou této doby – např. s románem Bohumila Říhy *Dvě jara* – vychází Pospíchal jako nesporný vítěz.

Pospíchal pozoruhodně vyzrál i jako básník. Nejlepší jsou básně, které k zvýšení autenticity výpovědi využívají stylizovaného horáckého dialektu. Podobné experimenty (s obecnou češtinou) najdeme v poválečné tvorbě Ivana Blatného a Jiřího Koláře a později i u Kainara a Hiršala, ale pokud jde o zobrazení vesnice a využití nářečí v moderní poezii, nelze Pospíchalovi upřít, že s touto věcí přišel první. Na důkaz báseň Pačolek, která nezapře vliv Spoonriverské antologie Edgara Lee Masterse:

*Já jsem byl dlouhý léta kočím, hoši.
Jezdil jsem s hnojem, vozil pařezí.
V dřevákách jsem nosil krmnou řepu v koši,
voběřval jsem dlouhý léta na mezi.*

*Uj se to zas vrací, kamarádi,
zase češu kobyly a nosím zástěru.
Ale muziku a vobraz ve mně nezahladí.
Žádný takový. Však já se proderu.*

V básni Balada Pospíchalovi dialekt dobře posloužil k zachycení poměrů na venkově na konci čtyřicátých let:

*Tule jednou sem vám zapřáh koně
a tu přišel jeden vod malinka známej
šahal po koňovi a pustil se do mě.
Chcel mi ho vzít. Chcel mi vzít i vozejk.
Ve jménu zákona si přišel pro ně.
Já sem chytlu rozporku a majzlu sem ho přes ksicht.
Ale za chvílku jich bylo plno v domě,
taky četník (sloužil za císaře za Němců i pro ně)
a hned: na lavici a kováři pocem
ukaž zakovem ho pěkně zatluč nejtek*

Téma usurpování moci ve státě diktaturou zřejmě tehdy myšlení Ladislava Pospíchala zcela ovládalo. Některé z prací s tímto námětem jsou dodnes působivé. Platí to např. o básni Oheň a květ, která dnešnímu čtenáři připomene Rotreklovy pozdější novátorské verše ze sbírky Basic Czech:

*Byl jsem na rohovnickém utkání
Lid versus Dav*

*Dav direkt pod bradu
Lid trhal lipový květ
Dav pěstí do břicha
Lid táhl v procesí z bran*

*Dav do oka
Lid stavěl divadla a chrámy
Dav do čelisti
Lid pozdravoval TGM*

*Dav zařval nenávisť
a Lid odnášel raněné
Dav bodal kousal kopal
Lid bojoval*

*Dave ohni
Lide květe*

Sarkastickým útokem proti komunistickým slibům štěstí a hojnosti je Bernardova sci-fi povídka o době 355. pětiletky, kdy už lidé chodí nazí a bydlí v křoví u Vltavy, takže jim nezbývá, než se vrátit k civilizaci, kultuře a také – výslovně – “k soukromému vlastnictví”. Jiné Bernardovy satiry jsou veršované (Snílkům vstup do pětiletky zakázán aneb Básníci a klobásníci na vymření a Až si podáme ruce).

U tvorby autora podepisujícího se jako Bernard je třeba se na chvíli zastavit. Bernardových příspěvků je ve Větru 1949 velmi mnoho, bylo by možno sestavit z nich celou sbírku, objevují se však jen v textové části, nikoli v rubrice Za větrem, kam naopak hojně přispívá A. Bartušek. Ze zakotvení ve venkovském světě a společného sklonu k satíře, ale zejména z období ve formě, obraznosti a sémantickém gestu soudím, že Bernard je pseudonym Antonína Bartuška.¹² Bernardovy básně patří v poválečném Větru nepochybně k nejlepším. Jsou prodchnuty tolerantním, necírkevním křesťanstvím a nesouhlas s diktaturou většinou nevyjadřují prvoplánově, expressis verbis, ale – zjednodušeně řečeno – transpozicí do obrazné roviny nebo jiným ozvláštňením. Stejně jako Bartušek prošel i Bernard onou lekcí všednosti, o níž jsme se zmínili v souvislosti s vlivem angloamerické poezie u nás. Např. v básni Kdy bude? zazní náhle do tragických vzpomínek na válku zcela banální věta: "...V sousedním kupé hrají karty. / Ty vole, nešvindluj, já měl červenou sedmu!"

V reflexivních básních Bernard často vyslovuje pocity zklamání a úzkosti z krutého světa a lidského sobectví: "...leží přede mnou měsíční krajina srdcí, / všech vašich srdcí, bezbožní a zlí, / a mrtvá..." (Měsíční krajina). Východisko a zdroje naděje nalézá autor v lásce muže a ženy (báseň Děkuji), ale i v dětech a rodině a také v soudržnosti dobrých lidí:

(...)
Zavolat, aby byl slyšen,
chtěl by můj hlas, jenž se chvěje,
prorazit nepohnutou hladinou hrobů
a prorůst dřevem kolébek,
jejichž hloubka ještě v milencích
a tvar v truhlářových rukou dříme. (...)

Den za dnem

Několik Bernardových básní se přímočaře angažuje v zápase s diktaturou. Byla by škoda, kdyby beze stopy zapadla např. báseň Zavolal svět, která svědčí o tom, jak bolestně mladí lidé po únoru prožívali uzavření našich hranic, jehož důsledkem byla nemožnost poznávat svět a navazovat přátelské svazky s lidmi ze Západu.

Dva vlaky
a oba vezly cizince,
dva vlaky,
jeden do Prahy,
Schweizerische Bundesbahnen,
a druhý ven,
za železnou oponu,
Amsterdam, Bruxelles, London.
A já jsem čekal na autobus na Zbraslav,
odjezd devět čtyřicet pět.
Zavolal svět
a já jsem viděl celý ten zbytečný život,

*cesty sem a tam za trochou chleba,
a vysoko nad mou hlavou
šlehla nenávist, bič hloupých,
a číhaly falešné kočky v očích
a na klopách prospěcháří.*

*A špinavé pranýře čistek,
zákon hluboko pod člověkem,
a západní hranice s puškami a psy
a s růžovým paloučkem krve těch,
kteří už nepřekročí...*

*Jarní vítr dštil mi něžné lístky jabloní na tvář,
a zatímco ty dva vlaky duněly
od jednoho konce světa ke druhému,
my jsme všichni čekali na autobus na Zbraslav
nebo do Zlámané Lhoty.*

V prvním čísle pouťového Větru otiskl Bernard bojovnou báseň Juliana Tuwima Slovo do krve, převzatou z Lidových novin, v níž polský básník odmítá poezii minulosti s jejími triolety, sonety a smyslnými slečnami jako dědictví sobců a pitomců a posílá svoje slova do boje za pokrok: básníková slova mají bít do lebek, políčekovat, být jako lvi, kteří zatínají svůj tesák do hlavy nepřitele. Bernard na tuto báseň navázal svou básnickou polemikou Hic sunt leones, pane Tuwime, aneb ptají se slova, v níž brilantní travestií Tuwimových veršů usvědčuje protivníka z nenávistné a bezcitné krutosti, která neví, že do básně je třeba vložit "slova pokorná, pokojná, / beránky pečlivě ostříhané / a nejen vaše lvy nenávisť hnané":

*Pane Tuwime,
ani nevíme,
jak jsme přišli ke cti,
že do nás mlátíte pěstí?*

*Myslíte, že slova,
jež kolem sebe jen zběsile bijí,
stanou se poezií?*

*Kdepak, říkám vám znova a znova,
slova lvi, která pěstujete
ve svém zvěřinci poetickém, ó světe!,
budou mít vždy nejbliž zadávit pěstitele.*

Nadávat pitomců umíte ostatně skvěle.(...)¹³

(Autoři.) Kdybychom chtěli podrobně charakterizovat tvorbu všech autorů z válečného i poválečného Větru, překročili bychom rozsahové možnosti tohoto článku. Hodně údajů jsme přinesli již v předchozích kapitolách a v poznámkách, a v těchto závě-

rečných odstavcích se proto můžeme omezit na několik shrnujících konstatování, doplněných údaji o těch významnějších přispěvatelích, jejichž práce jsme v předchozím textu přešli jen stručnou zmínkou.

V kapitole zabývající se celkovou charakteristikou Větru jsme uvedli jména autorů, kteří se po svých začátcích ve Větru stali později známými osobnostmi naší kulturní scény.¹⁴ Dodejme, že básnické dílo předčasně zemřelého Antonína Bartuška je dodnes nedoceněno a jen málokdo si uvědomuje, že Bartušek se sbírkami z šedesátých let a jiznotajnými verši reagujícími na srpnovou okupaci z roku 1968 (zejména proto, že dokázal skloubit své češství a venkovanství s odvážnými jazykovými i formálními experimenty) zařadil mezi přední české básníky našeho století. Vysočina, inspirační zdroj mnoha básní otištěných ve Větru, je v jeho sbírkách přítomna i později (viz např. oddíl Plášť ze sbírky Oxymoron, 1965). V Želetavě, kde se Bartušek narodil a kde je také pohřben, dnes připomíná jeho dílo pamětní deska.

Pokud se potvrdí, že Bartušek je autorem básní označených v pouňorovém Větru pseudonymem Bernard, bude to znamenat, že se zčásti vyplní časová mezera mezi sbírkami Sudba (1947) a Oxymoron (1965, resp. sbírkou Atomový věk, vydanou roku 1956 pod pseudonymem ve Švédsku) a že budeme více vědět o autorově tvorbě z doby krátce po únoru 1948, kdy Bartušek opustil pravidelný verš a postupně přešel k prozaizovanému verši svého druhého tvůrčího období, v němž se k tradiční sloce vracel jen občas.

Připomínám, že pod svými značkami b. nebo ab. (tedy nikoli jako Bernard) uveřejnil Bartušek v pouňorovém Větru i řadu zajímavých postřehů v rubrice Za větrem a několik odvážných epigramů. (Nelze tedy přijmout názor, že pseudonym Bernard zvolil Bartušek proto, aby se chránil před možnou perzekucí – jeho epigramy dávají najevo autorův postoj stejně otevřeně jako básně podepsané Bernard.) V jednom z epigramů např. Bartušek srovnává Bachův a "Noskův" absolutismus:

Noskův absolutismus

*Idylou doba Havlíčkova.
Neb kdyby on chtěl dneska najít slova
pro temno, krutost, násilí,
oč lehčeji by se ho asi zbavili!*

U dalšího je označení "epigram" vlastně ironií. Je to hořká, maximálně sevřená reflexe nad osudem autorovy generace:

Špatný epigram

*Být v hrobě tmy a muset mlčet
a nesmět vzkřiknout o světlo
nahore slyšet vlky výt a vrčet:
tak mládí naše "odkvetlo".*

U Ladislava Nováka máme ve Větru z roku 1944 před sebou jeho básnické začátky, kdy kolísal mezi sklonem k satíře a reflexivní lyrikou a kdy jeho tvorba odráží vliv velkých krajanů Demla a Nezvala i raný zájem o surrealismus. Rondely a tercety svědčí

o tom, že Novák se tehdy cílevědomě snažil proniknout do formálních problémů básnického umění. Mluvíme-li o básnických začátcích, neznamená to, že všechny Novákovy práce z Větru jsou začátečnické.¹⁵ Některé jeho tehdejší verše osobitě reflektují nejen subjektivní situaci, ale i širší souvislosti generační a dobové. Takové jsou např. Tercety o vítězství lásky v č. 8 z června 1944:

*Hle v naší drahé smutné zemi
Nejnešťastnější mezi všemi
Uprostřed strašné pohromy*

*Tisíce mladých jako my
Vítězí láskou nad bouřemi
Láskou již nikdo nezlomí.*

Třetí ze "známých", Oldřich Sirovátka, byl básník značné formální kultury i osobitého pohledu na život prostých lidí v letech okupace. Svědčí o tom skladba z let 1944–1945 Křižovatka (K. Kryl, Kroměříž 1946). Ve Větru otiskl několik pěkných ukázek své přírodní lyriky (např. Konec října v č. 12) a také překlad slavné básně Hanse Carosy Stará kašna (č. 15). Později poezii opustil a věnoval se vědecké práci a literatuře pro děti.¹⁶

Mýlil by se ten, kdo by soudil, že mezi prvotinami později známých autorů a ostatní tvorbou uveřejňovanou ve Větru je výrazný rozdíl v estetické kvalitě. Slabou úroveň mají – uvažujeme-li o básních – ve Větru jen verše Jaroslava Mynáře, Jana Hose a Svatopluka Slezana z Ostravy. Jejich básně svědčí o upřímnosti citů a lásce k četbě, to však k psaní poezie nestačí. Ostatní hojně publikující autoři Větru – Jaroslav Točík, František Toman, Ladislav Pospíchal, Miloš Václav Dočekal, Helena Eberová, překladatelka s pseudonymem Jitřenka a František Braun (z Náměště n. Osl.), ale i tehdy sedmnáctiletá Zdena Honsová – nezůstávají úrovní svých prací za Bartuškem či Novákem nijak pozadu. Jejich tvorba je sice ve volbě námětů a obraznosti méně osobitá, ale o markantním rozdílu v kvalitě hovořit nelze. To platí i o části prací Ladislava Točíka a Ferdinanda Matějika.

Zdena Honsová, která po válce publikovala řadu básní v časopisu Středoškolák, byla básnířka nesporného talentu: ve svých nejlepších básních uměla upřímně sdělit své citové zážitky – její verše reflektují zejména přerod dívky v ženu a setkání s láskou (Na sklonku podzimu v č. 16, Ztracená v č. 1 II. ročníku). Jako začínající Jiří Orten měla i Honsová ráda deminutiva a i v nevýrazných začátečnických básních se u ní obvykle najde zlaté zrnko pěkného obrazu – např. v básni V máji (č. 8) verš "*hvězdičky plují v lodkách tmy*". Honsová měla i mimořádné nadání sportovní (byla členkou vítězného gymnastického družstva žen na londýnské olympiádě v roce 1948) a pedagogická činnost v tělovýchově a sportu u ní později zcela převážila nad zájmy literárními.

Jaroslav Točík, který se spolu s Františkem Tomanem nejvíce podílel na redigování válečného Větru a jehož jméno se objevilo i na stránkách Studentského časopisu, píše verše po celý svůj život. Jako rovnocenného partnera jej v letech Větru právem přijímal i A. Bartušek, který o básni Návrat (z prvního čísla Větru 1949) napsal v listárně: "*Svěží, krásné, chytí člověka. Ani formálně necítím kazů.*" Nejvlastnější Točíkovou do-

ménou je seifertovská melodická strofa s vynalézavými rýmy a širokým tematickým záběrem – od básní milostných a přírodních (v letech Větru se v Točíkových básních často objevují motivy alejí, řeky a plynoucí vody) přes nostalgické rodinné vzpomínky na otce a matku až po verše rekapitulující zážitky z let okupace a vyslovující lásku k rodné zemi. V některých (zpravidla nejzdařilejších) básních se Točíkova sloka dykovsky "zahušťuje", je sevřenější a pregnantnější a někdy bývá ukončena ironickou nebo sarkastickou pointou. Touto výrazovou úsporností se vyznačuje také několik pěkných básní inspirovaných milostnou deziluzí, otištěných v pouónorovém Větru. Jedna z nich má název Na píšťalku:

*To, co stále ve mně sténá,
čeho je mi stále líto,
ať zůstane navždy skryto
za hláskami toho jména.*

*A to jméno, ach, to jméno,
jako nůž ať trčí stále,
nikdy nikým nevyřčeno,
stále drásající ale.*

*Jen ať vězí stále ve mně
jako tichá spodní voda
pod vrstvami těžké země.
A ať bolí a ať hlodá.*

Angažované politické básně Točík nikdy nepsal, ale do pouónorového Větru (pod pseudonymem kat.) přece jen přispěl dvěma epigramy sarkasticky komentujícími proměny doby. Vlohy k satíře prokázal ostatně už ve válečném ročníku, v němž publikoval řadu epigramů reagujících na některé jevy v kultuře a někdy také na interní polemiky čtenářů a přispěvatelů Větru. První ze zmíněných pouónorových epigramů se týká knižní ankety Lidových novin, druhý polemizuje s verši komunistického satirika Jaroslava (vl. jm. Jaroslav Vojtěch):

O nejčtenější knihu 1948

*Jít s dobou musíš, otázku tu řeše,
pak nevytane problémů ti halda.
Rozhodl-li ses loni pro Beneše,
letos – jak prosté – letos pro Gottwalda.*

U nás

*Jaroslav 1945: V rudém ráji bolševiků
studenty prý dělají i z nádeníků.
V Říši jsme tak nepoklesli, bohudíky!
Zde dělají ze studentů nádeníky.*

*Já 1949: Nad naši však není úroveň.
My děláme obé zároveň.*

Jaroslav Točík by dnes měl své starší i novější básně pečlivě zredigovat, vybrat nejlepší a vydat je v podobě ucelené sbírky. Byla by to kniha kvalitnější než mnohé z těch, které nesou na titulním listu známá jména.

Nad verši a prózami F. Tomana a L. Pospíchala jsem se nemohl ubránit vzpomínce na onu kapitolu Čapkova Obyčejného života, v níž se dovídáme, že hrdina knihy, svědomitý železničář a pak úředník ministerstva železnic, psal v mládí originální verše. Po letech mu to připomene student píšící disertační práci. U obou jmenovaných autorů zůstala jejich tvorba patrně také jen epizodou z let mládí, ale to, co napsali, trvá a má svůj význam. Snad naše stať přispěla k tomu, aby Tomanovy a Pospíchalovy verše a prózy (ale i práce ostatních autorů z okruhu Větru) neupadly v zapomnění.

POZNÁMKY

1 Katolicky orientované časopisy Akord a Řád přestaly vycházet v létě 1944, nejvýznamnější kulturní periodikum, Kritický měsíčník, redigovaný Václavem Černým, nacisté zakázali již koncem roku 1942. Studentský časopis, který byl tribunou mladých začínajících autorů, zanikl 21. ročníkem s končícím školním rokem 1941–42. Na konci dalšího školního roku 1942–43 přestal vycházet i "časopis středoškolských studentů katolických" Jitro (24. ročník), který dlouhá léta redigoval jihlavský profesor Dominik Pecka.

2 Při práci na tomto příspěvku jsem měl k dispozici všech 18 čísel I. ročníku, č. 1 II. ročníku (leden 1945) a všechna tři čísla pouťorová (1949). Původně bylo plánováno, že první ročník bude mít dvacet čísel (ačkoli zpočátku uvažovali redaktoři pouze o měsíčníku), v č. 17 však F. Toman píše: *"Jsme ochotni vydržet do poslední chvíle a vydávat Vítr tak dlouho, dokud nám politická situace nevyrvé pero z ruky. Byli jsme nuceni ukončit I. ročník osmnácti čísly místo plánovaných dvaceti. Almanach se dá do tisku po válce a přidáme k němu i výběr II. ročníku. Číslo II. ročníku budeme rozesílat vždy koncem měsíce, kritiky přijímáme do patnáctého následujícího měsíce. Cena čísla bude 10 K."* V témž redakčním sdělení Toman (pod značkou ft) uvádí, že od 1. ledna 1945 bude Vítr vycházet pravidelně jednou měsíčně a připomíná elán a houževnatost, *"s kterou jsme tvořili pěknou věc a nevěděli při tom dne ani hodiny, nevěděli při vydávání jednoho čísla, zda druhé vůbec vyjde. Řada našich členů je na zákopové práci a mnozí se vrátili z Říše, kde byli nasazeni. (...) Vítr má nutit k literární tvorbě v době, kdy vše spí v mrákotách. To je jeho klad, jeho poslání."* O plánech vydat almanach autorů Větru se píše v několika číslech prvního ročníku, almanach však nevyšel. V pozůstalosti Františka Tomana se dochoval rukou psaný text, který Toman zřejmě po skončení války rozesílal čtenářům a přispěvatelům Větru. Citujeme toto "rozloučení s Větrm" v plném znění: *"Závěrem. Tak Vítr skončil. Odmlčel se v nejlepším rozběhu při zdokonalené organizaci a náboru nových spolupracovníků. Odmlčel se přehlúšen drkotáním kol vystěhovaleckých vozů, rachotem kulometů a hučením letadel. Fronta, která byla stejně už v pohybu, se definitivně převalila přes naše země. Pošta přestala fungovat, vlaky nejezdily, nebo pouze nepravidelně. Větrné bratrstvo zmizelo v rozbouřených vlnách posledních dnů velké války, revoluce a v porevolučních kvasících týdnech. Vítr své poslání splnil. Nutil k literární činnosti v nejtěžších dobách, povzbuzoval, byl oázou míru, jak se později mnozí vyjádřili.*

Almanach Větru nevyšel, ačkoliv se o to bratrstvo všemožně pokoušelo, zákaz a kontrola tiskovin nevydávaných žádnou organizací byla jeho záhubou. Přesto však Vítr nezahynul. Pohvizdoval si po našich polích, kde klidil národ pro sebe, pohrával si s kouřem stoupajícím z továrních komínů, čechral ženám sukně a básníkům vlasy. Čas kráčel rychlým krokem, světové události se valily dál jako mohutná řvoucí řeka, přes oblohu letěly cáry mraků. Vítr se stával stále více milou vzpomínkou z války, nepozorovatelným poutem lidí nevědoucích o sobě, kamínkem v pestré mozaice dnešního světa a několika mladých životů.

Tak Vítr skončil, jak začal, motem:

*>> Vítr vzešel z oranic
chvíle ukápla do světnic*

Sv. 3. M. V. Dočekal: Rosou. Poezie. (Rozebráno.) Sv. 4. Jiří Šotola: Náhrobní kámen. Lyricko-epická báseň (...). Sv. 5. Michal Sedloň: Větévka mimózy. Lyrická báseň (...). Sv. 1 – 3 vyšly za války ilegálně, sv. 4 – 5 na jaře 1946. (...)." Ediční činnosti Vysočiny bude třeba věnovat samostatnou literárněhistorickou práci, její význam si to nepochybně zaslouží. Do Velikonočního almanachu poezie (1947) zařadil jeho pořadatel Zdeněk Rotrekl z autorů, kteří za války psali do Větru, práce Václava Ary a M. V. Dočekala. Václav Ara byl pak v padesátých letech vězněn, a jak uvádějí editoři druhého svazku Díla Jana Zahradníčka M. Trávníček a R. Zejda, některé jeho básně z vězení byly omylem připisovány Janu Zahradníčkovi.

- 5 Jako svou tehdejší adresu uváděl F. T., technický úředník, Jihlava, Schwimmschulgasse 39. Kritickou rubriku a teoretické stati měl ve druhém ročníku redigovat František Braun, Náměšť n. Oslavou, Zámek 12a.
- 6 *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*, díl 1, A – L. Praha 1996 (red. P. Janoušek, heslo o A. Bartuškově napsal Vladimír Novotný) uvádí u Bartuška Vítr jako jedno z periodik, do nichž B. přispíval. V počítačové databázi Ústavu pro českou literaturu AV ČR v Praze se mi však přes ochotnou pomoc dr. Jiřího Opelíka, CSc., nepodařilo heslo Vítř najít (jinak řečeno: o Větru v této databázi nic není). Uvedená Novotného zmínka je tedy jediné potvrzení, že o Větru ví oficiální literární historie.
- 7 Pospíchal měl už tehdy dobrý přehled po všem, co se dělo v mladé literatuře. Jeho pokus o veršovanou divadelní hru *Růže a vítr*, poplatný dobové módě, je zajímavý tím, že děj je situován do našeho regionu, ale o zdařilé práci mluvit nelze; vadí sentimentálnost některých scén, rýmy jsou nepůvodní a nevyvalzávé atp. Je však také možné, že autor svou hru pojal jako svého druhu parodii. Ukázky z této hry vyšly v roce 1944 v několika číslech prvního ročníku Větru.
- 8 Když jeden z autorů ve filmové recenzi citoval názor kritika Arijského boje, J. Točík jej v příští listárně důrazně okřikl: "*Pozoruhodné a správné. Jen ten Arijský boj na začátku vyrazit ze dveří!*"
- 9 *Sudba – Verše z let 1943 – 1944*, Praha. R. Kmoch 1947 (Edice Prvotiny, řídí Jaroslav Nečas, sv. 2). Ve skutečnosti o prvotinu nešlo, Bartušek už předtím vydal sbírky *Zakletí* a *Fragments* (viz pozn. č. 4).
- 10 Památku M. Vozáby připomíná vzpomínková brožura Jan Osvald NOVOTNÝ, *Miloš Vozáb*, Třešť, Muzejní spolek 1946, 45 s., kde jsou reprodukce Vozábových prací; viz také Jiří RAMBOUSEK, *Čtyřicet let od tragické smrti Miloše Vozáby*, Naše město 1985, č. 6. s. 41.
- 11 Jedna Čotkova skladbička byla už v I. ročníku Větru.
- 12 Naznačuje to i rubrika *Za větrem*, v níž jsou Bernardovy a Bartuškovy práce posuzovány v téměř odstavci nebo těsně za sebou.
- 13 Vědomě zařazuji do své stati nezvykle rozsáhlé citáty z prací uveřejněných v pouhém Větru – časopis existoval jen v několika málo exemplářích kolportovaných mezi přáteli a je možné, že výtisky, které mi zapůjčil J. Točík, jsou jediné, které se dochovaly – jde tedy mj. o snahu alespoň část textů uchovat pro budoucnost.
- 14 V archivu J. Točíka je nepoužitá obálka k č. 16, v níž jsou vloženy práce, které nebyly do časopisu zařazeny, protože s koncem války přestal vycházet, popř. je redakce nevybrala k otištění. Jsou to verše nebo překlady těchto autorů: L. Nováka, V. Ary, A. Bartuška, J. Jobánka, Vladimíra Vodehnala, J. Hosa, M. V. Dočekala, H. Erbenové a – Jiřího Šotoly. To, že Šotola poslal do Větru několik pozoruhodných básní, jistě stojí za zaznamenání, v číslech, která mám v rukou, však žádná Šotolova báseň není. Podle J. Točíka došly básně zřejmě až po uzávěrce posledního čísla.
- 15 Novák pronikl už za války i na stránky Lidových novin, což byl pro začínajícího autora jistě úspěch. Viz *Rondel o mém štěstí*, Lidové noviny, 3. 10. 1944.
- 16 Práce J. Jobánka, V. Bařiny a J. Machoně blíže necharakterizují; ve Větru bylo jen několik jejich prvotin bez výrazných individuálních znaků.

ROČNÍK 1.
LEDEN 1944

VÍTR VÍTR

Číslo 1.

TEKARŇÍ ČASOPIS VYSOČINY

Motto:

VÍTR vzeseš z oranic
chvilu ukápla do srětnic
||| lísěčích
||| a c. tě kuminek

PLAMÍNEK
||| a dál už nic

B. Šeja 1944 V

trappné rozpaky úvodníkářovy

LITER. ČASOPIS MLADÝCH

ČASOPIS - SP. NADEJE DO BUDOUCNA.

Mozi přátelé! Už tehdy, když jsem dumal nad Čaprovou causeně, jak se o "těla" poví-
žoval jsem novinářiv úkol za nesmůně těžký. Takový úvodníkář diktuje mladu celým
masdm čtenářů a jeho slovo proleti dalekým okruhem. Politický úvodníkář je na tom
celkem dobře, protože jeho dílo má jepičč život. Lidé pro své udalosti neví, co bylo
včera. Horší je to v literárních časopisech, kde slovo trvá a stane se časem kumen-
ným, tesaným schůdkem, po kterém kráčí celková úroveň listu. A tak bych měl
opatrně mluvit o tendenci, rubrikách, nárocích a příspěvovatelích tohoto časopisu.
Ale mluvte o tom, jaký bude den, když si teprve protírá oči v přáděních mlhy
a nemá ani tolik jasu, aby z rosy nasázel po mezích drahokamny! Já jenom
vím, že jsem všude potkával hochy s podivně nadšenými očima, že chodi-
ly dopisy psané obratem pošty, kde se nikdo neptal na známky a placení
vlastních výloh. A právě ta obětavost a mladý elán nám dá něco, po čem
jsme všichni toužili ve svém nynějším osamocení a ve stisku denního
života. Vítr nemá být nějakým regionálním časopisem. Víťame každého do
našeho společenství. A až budou ty další stránky zpívat a zrát tím nejzla-
tějším obilím, pak budem znalecky drodit klasy mezi prsty a radovat se
z tančících lánů.
A proto hodně štěstí!

F. T. TŘEŠŤ

10
1944

ročník 1.
srpen

2. Obálka 10. čísla 1. ročníku časopisu Vít, srpen 1944. Kresba Bohuslava Smetany.

VÍTR

18

Periferie

J. John 1944

3. Obálka 18. čísla 1. ročníku časopisu Vít, prosinec 1944. Kresba Jiřího Johna Periferie.

VLOŽKA K 17.Č. VĚTRU

4. Výtvarná příloha 17. čísla 1. ročníku časopisu Vítr, listopad 1944. Portrét Vincenta van Gogha od Jiřího Johna.

SEZNAM AUTORŮ

Větrní přátelé

Václav Ara /Cholice/
Antonín Bartušek /Praha/
Zdeněk Bartušek /Zelčava/
Vladimír Bařina /Oslavany u Brna/
František Braun /Náměšť n. Osl/
Favel Čotek /Dačice/
M. Václav Dočekal /Třebíč-Brno/
Jaroslav Dvořáček /Třebíč/
Helena Erbenová /Praha/
Zdenka Honsová /Jihlava/
Jan Hos /Telč/
Jiří John /Třemošnice/
Hana Kleinová /Urbanov/
Miloš Kněžínek /Hostětice u Telče/
František Kouba /Krahulčí u Telče/
Jaroslav Koutecký /Zlín/
Mila Libichová /Nové Benátky/
Josef Máček /Praha/
Jan Machoň /Brno/
Ferdinand Matějka /Jihlava/
František Matějka /Chotěboř/
Jaroslav Mynář /Čáslav/
Ladislav Novák /Třebíč/
Rudolf Pellar /Jihlava/
Ladislav Pospíchal /Urbanov/
Oldřich Sirovátka /Oslavany u Brna/
Jakub Sklána /Třebíč/
Svatopluk Slezan /Slezská Ostrava/
Bohuslav Smetana /Jihlava/
Alena Součková /Třebíč/
Zohumil Šeda /Urbanov/
Jaroslav Točík /Jihlava/
Ladislav Točík /Jihlava/
P. Jakub Toman /Třebíč/
František Toman /Třešť/
Jaroslav Vojta /Ostrava/
Luděk Volanský /Třebíč/
Josef Zahradníček /Zakřany u Brna/
Květa Drupalová /Kroměříž/

Oprava:

Svatopluk Slezan /Moravská Ostrava/

Illegale Kulturzeitschrift Vítř (Der Wind)

Jiří Rambousek

Die Studie befaßt sich mit der Geschichte der illegalen, literarischen Zeitschrift Vítř (Der Wind), die in den Jahren 1944 und 1945 in Jihlava (Iglau) eine Gruppe junger Autoren aus dieser Stadt und ihrer Umgebung herausgegeben hat. Unter den Mitarbeitern waren jedoch junge Leute aus ganz Mähren und aus einem Großteil Böhmens einschließlich Prags. Die Umschläge der Zeitschrift vervielfältigten die Redakteure heimlich in der technischen Abteilung der Fabrik Polák und Hopp (in diesem Metallwerk wurden sie nach der Auflösung tschechischer Mittel- und Hochschulen "total eingesetzt"). Die inneren Seiten wurden auf der Schreibmaschine oder am Zyklostyl vervielfältigt.

Vítř war keine Zeitschrift einer illegalen antinazistischen Gruppe (obwohl in den Beiträgen vaterländische Gesinnung stark dominierte), der Inhalt bestand vorwiegend aus lyrischen Gedichten, Kurzgeschichten, kritischen Bemerkungen über neue Bücher usw.

Im Jahre 1949 wurde dann die Zeitschrift für kurze Zeit erneut. Dieser "zweite Wind" (freilich wieder ein illegales Periodikum, das nur dem Kreis der Freunde bekannt war) war scharf gegen die kommunistische Totalität gerichtet. Unter die später in der tschechischen Kultur gut bekannten Autoren der Zeitschrift gehörten u.a. die Dichter Antonín Bartušek und Ladislav Novák, der Maler und Graphiker Jiří John und der Folklorist und Kinderbuchautor Oldřich Sirovátka.

Übersetzung: Jiří Rambousek

Adresa autora:

Doc. PhDr. Jiří Rambousek, CSc., Česká 32, 602 00 Brno